

Fordulópont a nagyváradai káptalan magyarországi tagjainak életében (1929)

Adalékok a pápai diplomácia tárgyalásaihoz¹

A nagyváradai káptalan az első világháború után olyan egyházi testület volt, amelynek székhelye, Nagyvárad a trianoni békediktátummal Romániába került, azonban több tagja Magyarországon élt. Szempontjukból meghatározó volt a Románia és a Szentszék között 1927. május 10-én megkötött konkordátum, amelynek parlamenti ratifikálására 1929. május 29-én került sor, majd az okmányok kölcsönös kicserélését követően 1929. július 7-én lépett életbe.² Ennek értelmében egyetlen egyházmegye sem nyúlhatott a határon túlra, a kanonokoknak pedig román állampolgárságúnak kellett lenniük. Csak a Szentszékkel történő kölcsönös megegyezés esetén lehetett a jövőben kivételt tenni.³ A nagyváradai káptalan Magyarországon élő tagjainak nem volt román állampolgárságuk, ráadásul egy másik országban éltek, mint amelyikben az az egyházmegye elhelyezkedett, melynek a székeskáptalanában stallummal bírtak.⁴ Ezenkívül a káptalan létszáma 1929-ben nem volt teljes: Székely István székesegyházi főesperes⁵ 1927. február 26-án Budapesten bekövetkezett halála után egy évig betöltetlen maradt a megürült irodalmi kanonoki stallum.⁶ 1929 januárjában pedig Nagyváradon Karácsonyi János nagyprépost hunyt el.⁷ A vázolt szituáció nehéz helyzet elé állította a Szentszékét: a kérdés az volt, hogy hogyan rendezzék a Magyarországon maradt nagyváradai kanonokok helyzetét, illetve hogyan töltsék be a megüresedett kanonoki stallumokat.

¹ Készült az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretében, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

² *La Loi*, 1929, 206–216.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, Anno 1929–1930, pos. 82. fasc. 74. fol. 46. A román konkordátum megkötése témájának beágyazottságát a magyar történettudományba jól szemlélteti (ideértve az erdélyi történetírást is): MARTON, 1995; SAS, 2003; SARNYAI, 2013; MARCHUT, 2014.

³ *La Loi*, 1929, 206, 207, 209.

⁴ Néhányuk irodalmi kanonok volt, akik a tudomány, illetve az irodalom terén kifejtett tevékenységük honorálásaként kapták a kanonoki stallumot, és ennek jövedelme munkásságuk anyagi feltételeinek megteremtését szolgálta. Nem csak a nagyváradai, hanem más magyar egyházmegyékből is neveztek ki e tisztségre. Vö. *Schematismus historicus*, 1896, 40, 77.

⁵ 1861-ben született, 1884-ben szentelték pappá, 1915-ben lett a nagyváradai székeskáptalan tagja, 1921-től az MTA levelező tagja, a Pázmány Péter Tudományegyetemnek 1908/9-ben rektora, 1902/1903-ban és 1905/1906-ban a hittudományi kar dékánja, valamint 1898-tól 1926-os nyugalomba vonulásáig nyilvános rendes tanára. 1927-ben hunyt el. MERÉNYI-METZGER, 1997, 18; MIHÁLYFI, 1927, 281–282; ALMANACH, 1940, 13, 15.

⁶ MERÉNYI-METZGER, 1997, 15.

⁷ 1858-ban született, 1882-ben szentelték pappá, 1905-ben lett a nagyváradai székeskáptalan tagja, 1916-tól vovadriai címzetes püspök. 1896-tól az MTA levelező, 1904-től rendes tagja volt. Kiemelkedő volt történettudományi munkássága. Bővebben lásd például: NÉMETHY, 1929; FLEISZ, 2003; ERDÉSZ, 1983; TÖRÖK, 2001; PETRÓCZKI, 2008.

Ezekhez szolgálnak adalékkal az általam közlésre kiválasztott források 1929 októberéből. Cesare Orsenigo budapesti apostoli nuncius⁸ október 22-i jelentésének lelőhelye a Pápai Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára, ezen belül az Ungheria fond XI. Pius (1922–1939) idején keletkezett – tehát a IV. periódusba tartozó – iratai. A nunciusok rendszeres időközönként jelentéseket küldtek a bíboros államtitkárnak annak az országnak a vallási, politikai helyzetéről, történéseiről, ahová diplomáciai küldetésük szolt – ezek egyike volt e forrás. Az így létrejött iratanyagot sokáig a Vatikáni Titkos Levéltárban őrizték, azonban 2011 óta az Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárában kutathatók.⁹ A másik, az első forráshoz szorosan kapcsolódó dokumentum annak a levélnek a tisztázata, amelyet Cesare Orsenigo nuncius a témában 1929. október 30-án Walko Lajos külügyminiszternek¹⁰ küldött. Ezt a Vatikáni Titkos Levéltárban a Budapesti Apostoli Nunciatura Levéltárában őrzik. 1940 júniusában Francesco Cherubini a budapesti apostoli nunciatura titkára¹¹ szállította Rómába a nunciaturai levéltár anyagával együtt.¹²

Azért épp ezeket az iratokat választottam ki közlésre, mert amellet, hogy a nagyváradi káptalan történetéhez adalékkal szolgálnak, jól rámutatnak a Szentszék és a magyar kormány főkegyúri jogról – illetve koronás fő hiányában annak egyes jogosítványai gyakorlásáról – és a román konkordátum következtében beállt egyházkormányzati változásokról alkotott eltérő felfogására.

Pillanatkép 1929-ből a Magyarországon működő nagyváradi kanonokokról

A nagyváradi káptalan Magyarországon élő tagjai jogi helyzetének rendezése tehát a román konkordátum megkötése miatt vált sürgetővé a Szentszék számára. Kik voltak ezek a kanonokok és hol éltek Magyarországon belül?

1929-ben összesen hat, a nagyváradi székeskáptalanba tartozó kanonok élt Magyarországon: Lindenberger János Debrecenben, Brém Lőrinc és Szirmay László Árpád

⁸ 1873-ban Villa San Carlóban született. 1896-os pappá szentelését követően a milánói S. Fedele plébánián volt káplán, majd 1897-től plébános. 1901-ben szerzett teológiai doktori fokozatot a milánói teológiai karon. 1922-től 1925-ig holland internuncius, majd 1925-től 1930-ig budapesti apostoli nuncius volt. 1930-ban a berlini apostoli nunciatura élére állította a pápa. 1946-ban Eichstättben hunyt el. Vö. TÓTH-TUSOR, 2016, XLVII–XLVIII.

⁹ 2006-tól a Vatikáni Titkos Levéltárban volt kutatható az anyag, majd a 2011 januárjában megnyílt önálló konzultációs teremben lehetett tanulmányozni. Végül 2013-ban a Vatikáni Titkos Levéltárral szemben a Belvedere udvarból nyilván alakították ki a levéltár új kutatóhelyiségeit. SOMORJAI, 2016, 222; ICKX, 2015, 6. A XI. Pius pápasága idejére eső anyag 2006-tól vált kutathatóvá. TÓTH-TUSOR, 2016, XXI.

¹⁰ 1880-ban született Budapesten, jogi és államtudományi diplomát, valamint ügyvédi oklevelet szerzett. 1925–1926-ban ideiglenes jelleggel vezette a külügyi tárcát, 1926-tól 1930-ig külügyminiszter volt, majd a Károlyi kormányban 1931–1932-ben ismét. Politikai pályafutásáról bővebben: HAEFFLER, 1931, 289–290.

¹¹ 1939–1942-ig volt az apostoli nunciatura titkára. TÓTH-TUSOR, 2016, L.

¹² Bővebben: MRKONJIC, 2010, 8.

Gyulán, Kollányi Ferenc, Ernszt Sándor és Lányi József Budapesten.¹³ Lindenberger 1918-tól prépost kanonikként debreceni plébános volt, így e városban érte a trianoni békediktátum döntése is. 1919–1921-ig a nagyváradai egyházmegye általános püspöki helynöke, majd 1924-től 1929-ig a nagyváradai egyházmegye apostoli kormányzójának helynöke volt. A Szentszék 1929. július 17-én nevezte ki a román konkordátum következtében – miszerint egyetlen román egyházmegye sem nyúlhat a határon túlra – a nagyváradai egyházmegye Magyarországon maradt részéből kialakított debreceni apostoli kormányzóság élére.¹⁴ Brém Lőrinc 1924-ben Széchényi Miklós nagyváradai püspök¹⁵ halála után lemondott 1921-től viselt helynöki tisztségéről, de továbbra is Gyulán lakott. Békés vármegye törvényhatósági bizottsága 1927. január 10-én a felsőház póttagjává választotta és néhány hónap múlva, május 9-én az elhalálozott Ambrus Sándor¹⁶ helyett tagja lett a felsőháznak. A helyi hírlapban határozott egyéniségét, kiváló szóbeli képességeit és a szociális misszió érdekében kifejtett erőfeszítését emelik ki.¹⁷ Ugyancsak Gyulán lakott Szirmay László Árpád címzetes apát, szentszéki bíró, egyházmegyei főtanfelügyelő.¹⁸ Mind Brém, mind Szirmay 1921. szeptember 16-án települtek át Romániából Magyarországra, miután Széchényi Miklós püspök 1921-ben Brémet az egyházmegye gyulai helynökségének vezetésével bízta meg, Szirmayt pedig a magyarországi területek egyházmegyei tanfelügyelőjévé nevezte ki.¹⁹

A káptalan további három tagja Budapesten élt. Kollányi Ferenc jáki apát 1924-től a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt, történettudományi munkássága széles körben ismert.²⁰ Lányi József tinnini felszentelt püspök – akit 1924-ben utasítottak ki Romániából²¹ – a Magyarországon maradt egyházmegye-részen a püspöki rendhez kötött egyházi ténykedéseket végezte.²² Végül Ernszt Sándor prelátus a politikai élet aktív résztvevője, a keresztény gazdasági és szociális párt programjával Ipolyság parlamenti képviselője és a Központi Szeminárium rektora volt.²³ Székely István 1927-es halálával egy Magyarországon élő nagyváradai kanonok távozott az élők sorából. Stallumának betöltésére 1929-ben került sor, nem kis diplomáciai bonyodalmat okozva.

¹³ ANONIM, 1929; GEREVICH–LEPOLD–ZSEMBERY, 1929, 213.

¹⁴ Az erről szóló dekrétumot Pietro Gasparri bíboros államtitkár (1914–1930) felhatalmazásával Cesare Orsenigo budapesti apostoli nuncius állította ki. ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 1/3, fol. 47.

¹⁵ Széchényi Miklós 1911 és 1923 között volt nagyváradai püspök.

¹⁶ Károly Ambrus (1863–1927) jogot tanult, tíz évig alispán volt, majd 1912-től 1917-ig volt Békés vármegye főispánja. Békés vármegye törvényhatósága küldte a felsőházba képviselőnek. FREISSBERGER, 1927b, 73.

¹⁷ Bővebben lásd: DEÁK 1927, 81–82; *Brém Lőrinc*, 1929, 1; GEREVICH–LEPOLD–ZSEMBERY, 1929, 213.

¹⁸ GEREVICH–LEPOLD–ZSEMBERY, 1929, 213.

¹⁹ MERÉNYI-METZGER, 1997, 14.

²⁰ Bővebben lásd: MARKÓ, 2003.

²¹ ANONIM, 1924, 6.

²² Ld. például: ANONIM, 1927, 1–2.

²³ DEÁK, 1927, 213–214; FREISSBERGER, 1927a, 78–79; *Schematismus*, 1929, 76.

Közös zsolozsmázás a budapesti Egyetemi templomban és új kanonok kinevezése

Cesare Orsenigo nuncius augusztus 19-én tárgyalt Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterrel arról, hogyan rendezzék a nagyváradi kanonokok helyzetét.²⁴ – Sajnos ezek tartalmáról a közölt forrás sem tájékoztat. Majd ezt követően szeptember 16-án Gasparri bíboros államtitkárral egyeztetve értesítette a minisztert a kész tényről, hogy a Szentszék utasította a korábbi (!) nagyváradi káptalan Magyarországon élő kanonokjait, hogy ideiglenesen a budapesti Egyetemi templomban gyűljenek össze és ott végezzék a közös karimát. Szintén tudomására hozta, hogy Czapik Gyulát²⁵ nevezte ki a Székely halálával megürült kanonoki stallumra.²⁶ Az utóbbiról a nuncius előzetesen nem értekezett a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, ami azért volt különösen kényes kérdés, mert a kinevezési eljárás során egy a Szentszék által hallgatólagosan jóváhagyott szokást nem vett figyelembe. Miről is van itt szó? Arról, hogy 1920-ban, amikor a király főkegyúri jogait nem tudta gyakorolni, a magyar katolikus püspöki kar megállapodott a kormánnyal, hogy amíg a főkegyúri jog gyakorlása végleges rendezést nem nyer, a kanonokokat az egyházjog szerint fogják kinevezni, viszont a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel előzetesen egyeztetnek.²⁷ Ez egyfajta *modus procedendi* volt: a miniszter a főkegyúri jognak azokat a jogosítványait, melyeket átruházott hatáskörben eddig is gyakorolt, továbbra is gyakorolta, azokat viszont, amelyekhez a főkegyúr személyes közbejötté volt szükséges, a püspöki karral egyetértésben intézte.²⁸

Gasparri bíboros államtitkár Csernoch János hercegprímásnak²⁹ írt levelében a megállapodást nem ellenezte, azonban kikötötte, hogy az illetékes ordináriusok csak afelől érdeklődhetnek a minisztertől, hogy van-e politikai jellegű kifogás a jelölt ellen.³⁰

²⁴ Klebelsberg Kuno 1922 és 1931 között volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.

²⁵ Az Egyházi Lapok, a Pázmány Péter (az Egyházi Lapok hitszónoklati melléklete), a Magyar Kultúra és a Szív szerkesztője, jól ismert szónok, egyházi író, a csanádi egyházmegye papja. 1887-ben született, 1910-ben szentelték pappá. 1920-ban Temesvárról Budapestre települt át, 1925-ben pápai kamarás lett és a Pázmány Péter Tudományegyetem teológiai kara bekebelezett doktorai sorába választotta. *Czapik Gyula*, 1929, 1; *Ordines Circulares*, 1925.

²⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, Anno 1923–1939, fasc. 46, pos. 46, fol. 37r.

²⁷ Korábban a király mint főkegyúr nevezte ki a kanonokokat az adott egyházmegye ordináriusa által előterjesztett három jelölt közül, kivéve a fokozatos előléptetés esetét, amikor az előléptetést csak jóváhagyta. Viszont az ezáltal megüresedő utolsó mesterkanonoki stallumra az új kanonokot szintén a főkegyúr nevezte ki. BÁNK, 1945, 9.

²⁸ Nem csak a kanonoki kinevezésekkel kapcsolatban volt ez így, hanem például a vallásalapi ellenőrző bizottság tagjainak kiválasztásánál is: a püspöki kar választotta ki és a miniszter hívta be a bizottságba. BÁNK, 1945, 11.

²⁹ 1913-tól 1927-ben bekövetkezett haláláig volt esztergomi érsek, hercegprímás, 1914-től bíboros.

³⁰ BEKE, 1992, 51. (Az 1920. március 17-i ülés 9. pontja.) Hasonló gyakorlatot követett a Szentszék a püspökkinevezéseknél is, melyet a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1922. július 30-i ülése intézményesített: az adott ország kormányát megkérdezték, hogy van-e politikai ellenvetése a jelölt kinevezését illetően, de fenntartották a jogot, hogy ezek után szabadon eldöntsék, mennyiben jogos a kifogás és a kánonjog rendelkezéseinek megfelelően töltsék be az adott püspökséget. Az említett ülésen tisztázták, hogy mely esetekben elfogadható a politikai jellegű kifogás. Vö. TÓTH, 2017, 349–351.

Ez a módszer működött is a Horthy-korszakban és a jelenleg elemzésre kerülő kanonoki kinevezésen kívül nem tudunk róla, hogy problémát okozott volna. A Szentszék azonban e gyakorlatot ideiglenes megoldásként értékelte, különösen, hogy a magyar királyi főkegyúri jog létezésével kapcsolatban kételyei merültek fel: úgy vélte, hogy a történeti előzményeket nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani, bár a pápa a múltban hallgatólagosan ezeket az apostoli jogokat elismerte. Tehát megszűnését nem lehet kijelenteni. 1921-ben a kérdést a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosai is megvitatták, de a döntést elnapolták. Érthető tehát, hogy nem szerettek volna közvetlenül a kormány megbízottjával egyeztetni e főkegyúri jogot is érintő kényes kérdésben. A magyar kormány számára pedig megfelelt a püspöki kar által kialakított gyakorlat, illetve a püspökkinevezés fajsúlyosabb kérdés volt, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a kanonoki kinevezésekről a Szentszékkal nem egyeztettek, s a kérdés az 1927-es egyeztetés megállapodásában sem szerepelt.³¹ Czapik Gyula kinevezésnek egyoldalú, *post festa* közlését mégis udvariatlan lépésnek értelmezték.

Így fordulhatott elő, hogy a válasz több mint egy hónapig váratott magára, 1929. október 18-i dátummal kapta kézhez a nuncius. Hangneme és megfogalmazása udvarias, de a kormány álláspontját határozottan képviseli mind a káptalan közös karimája, mind a kanonoki kinevezés kérdésében. Az Egyetemi templomban történő közös zsolozsmázással és egyéb szertartások végzésével a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyetértett, viszont hangsúlyozta, hogy mindezt csak ideiglenes jelleggel, az adott iskolaévre engedélyezi. Ha továbbra is szükség lenne rá, akkor évről évre meg kell az engedélyt újítani. Úgy véli, hogy a magyar rónaságon (!) elhelyezkedő egyházmegye kanonokjai anélkül, hogy kiváltanak vele a papság és a hívek nemtetszését, tartósan nem élhetnek egyházmegyéjükön kívüli városban. Tehát a levélből világosan kitetszik a magyar álláspont: a kanonokok továbbra is a nagyváradi káptalan tagjai, csak ideiglenesen zsolozsmáznak közösen a budapesti Egyetemi templomban. A háttérben a revíziós politika által táplált remény húzódozott meg, hogy Erdély visszakerül Magyarországhoz. Az olvasóban felmerülhet a kérdés: miért éppen a vallás- és közoktatásügyi miniszternek kellett engedélyeznie a közös zsolozsmázást? Emögött szintén a vallás- és közoktatásügyi miniszter által gyakorolt főkegyúri jogosítványok állnak, hiszen az egyházi alapítványok kezelésére való felügyeleti jog a főkegyurat illetve, a budapesti Egyetemi templomot pedig az egyetemi alapból tartotta fenn a magyar állam.³² A másik közlést, Czapik Gyula kanonoki kinevezését pedig azért nem veszi tudomásul, mivel előzetesen nem kérték ki a kormány politikai álláspontját és felszólítja a nunciust, hogy kérje azt ki

³¹ SALACZ, 2002, 101–121, különösen: 112–113.

³² Az egyetemi alap törzsvagyonát Pázmány Péter, Lósy Imre és Lippay György primások tókéi alkották, amelyhez hozzájött Mária Terézia több birtokadománya. A Szentszék szempontjából az alap fontosságára, ugyanakkor javai jellegének a kormány és a Szentszék általi eltérő értelmezésére mutat rá Lorenzo Schioppa budapesti apostoli nuncius (1920–1925) követutasítása. MASZÁK, 1889, 145; TÖRÖK, 1900, 312; CSIZMADIA, 1966, 191–192; TÓTH, 2015, 94.

a külügyminiszteren keresztül, a jövőben pedig ne hagyja figyelmen kívül e szokást.³³ Klebelsbergnek a kinevezés menete ellen volt kifogása, a jelölt személye ellen nem, amelyet a diplomáciai jegyzék küldését követően Orsenigónak meg is erősített.³⁴

Ebben a helyzetben érthető, hogy a nuncius nem szerette volna a válaszról a döntést önmaga meghozni, hanem 1929. október 22-én Gasparrihoz fordult utasításért, mindamelllett, hogy vázolta saját elképzelését is a válaszlevélben megemlítendőkről. Ennek három fő pontja volt. Az elsőben leszögezné, hogy a nagyváradi káptalannal kapcsolatban hozott intézkedés provizórikus jellegű, nem jelenti a nagyváradi káptalan véglegesen másik egyházmegyébe történő helyezését. Bár a kanonokokat felhatalmazta a szükséges engedélyek beszerzésére, őszintén reméli, hogy amíg vissza nem térnek saját egyházmegyéjükbe, megkapják az engedélyt a karima budapesti Egyetemi templomban történő végzésére. Ha nem, akkor semmi akadálya, hogy egy másik budapesti templomban gyűljenek össze. Végül részletesen elmagyarázza Czapik Gyula kinevezésének kánonjogi hátterét. Ennek lényege: az *ad nutum Sanctae Sedis* kinevezett debreceni apostoli adminisztrátornak nincs joga kanonkokat kinevezni, sem a Szentszéknek kanonoki kinevezést ajánlani, így a püspöki karral kialakult *modus vivendi* sem vehette figyelembe. Helyette a kánonjog szerint az Apostoli Datária (a római Kúria öt hivatalának egyike, többek között ez a szerv állítja ki a nem konzisztoriális és a Szentszéknek fenntartott javadalmak adományozási okmányait),³⁵ az illetékes a kinevezésben. Ezenkívül ígéretet tenne arra, hogy a Szentszéken keresztül megteszi a szükséges lépéseket a hasonló kanonoki kinevezések jövőbeli rendezése ügyében.³⁶

Az engedélyt a fenti értelemben körvonalazott válaszra meg is kapta Gasparri postafordultával érkező táviratából.³⁷ A fordulat azonban itt következik a történetben: végül csak az első két pontot írta meg a nuncius a külügyminiszternek, a látszatát is elkerülve annak, hogy a Szentszék a kinevezésre vonatkozó szabad döntésében bárkinek jogában állna befolyásolni. A magyarázat pedig a margóra írt megjegyzésből kristályosodik ki: a debreceni apostoli adminisztrátor kikérte a szükséges engedélyeket, így a kényes kérdéseket a válaszban már nem szükséges a Szentszéknek érinteni.³⁸ A kormány tehát tudomásul vette Czapik Gyula kinevezését a nagyváradi káptalan kanonokjává, a káptalan magyarországi tagjai pedig a szentszéki rendelkezés értelmében ezt követően ideiglenesen a budapesti Egyetemi templomban végezték a közös zsolozsmát.

³³ S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, Anno 1923–1939, fasc. 46, pos. 46, fol. 38rv – Walko Lajos külügyminiszter 1929. október 18-i levele Orsenigo nunciushoz. Másolat. A nuncius Gasparrihoz írt október 22-i levelének csatolmánya.

³⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, Anno 1923–1939, fasc. 46, pos. 46, fol. 35rv. Orsenigo nuncius Gasparrihoz írt 1929. október 22-i levele.

³⁵ BÁNK 1958, 60–61.

³⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, Anno 1923–1939, fasc. 46, pos. 46, fol. 35r–36r.

³⁷ S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, Anno 1923–1939, fasc. 46, pos. 46, fol. 39r. Gasparri 1929. október 29-i választáviratának tervezete.

³⁸ ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4.3, 481rv. Orsenigo nuncius Walko Lajos külügyminiszternek írt október 30-ai levele.

Források

1.

**Cesare Orsenigo budapesti apostoli nuncius
Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak
(Budapest, 1929. október 22.)**

Cesare Orsenigo nuncius 1929. szeptember 16-án értesítette a vallás- és közoktatásügyi minisztert, Klebelsberg Kunót, hogy a Szentszék elhatározásából a kanonokok a budapesti Egyetemi templomban fognak összegyűlni zsolozsmázni, valamint tudatta, hogy Czapik Gyulát nevezték ki a megüresült kanonoki stallumra. A külügyminiszter Klebelsberg nevében írt 1929. október 18-i válasza kellemetlen meglepetésként érte a nunciust, mert ebben a közös zsolozsmázásra csak egy iskolaévre adták meg az engedélyt, a kanonoki kinevezést pedig mindaddig nem volt hajlandó tudomásul venni, amíg az 1920 óta szokásos, a kanonok kinevezése elleni esetleges politikai ellenvetésre vonatkozó kérdést fel nem teszi utólag a nuncius. E két forrást közli mellékletben Orsenigo nuncius 1929. október 22-i Gasparrinak írt levelében, melyben egyben három pontba szedve vázolja az elképzelését a külügyminiszternek adandó válaszárol.

(S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania, Anno 1923–1939, fasc. 46, pos. 46,
fol. 35r–38v. – gépirat)

NUNZIATURA APOSTOLICA
UNGHERIA

N. 2894

OGGETTO
I Capitolari di Granvaradino³⁹
/con 2 allegati/

Budapest, 22 Ottobre 1929

Eminenza Reverendissima,

Ho l'onore di comunicare a Vostra Eminenza Reverendissima quanto segue:

Il giorno 16 settembre, autorizzato anche da Vostra Eminenza con venerato Cifrato N. 5, ho fatto al Ministro dei Culti e dell'Istruzione Pubblica⁴⁰ la comunicazione dell'avvenuta sistemazione dei Capitolari di Granvaradino a Budapest con lettera di cui accludo copia /Allegato A./. Avevo però in una conversazione del 19 Agosto, antece-

³⁹ Nagyvárad (ma: Oradea, Románia). A forráshoz fűzött magyarózó lábjegyzetekben a legfontosabb információkra szorítokozom, bővebben lásd a kapcsolódó tanulmányban.

⁴⁰ Gróf Klebelsberg Kuno (1875–1932), 1922 és 1931 között vallás- és közoktatásügyi miniszter.

dentemente quindi al fatto, esposto al Ministro stesso il progetto di radunare i detti Canonici a Budapest e precisamente nella Chiesa dell'Università.

Quella mia comunicazione non ebbe alcuna risposta fino a l'altro ieri, con la Nota di cui accludo copia /Allegato B/. Inutile aggiungere che la Nota fu una sgradita sorpresa, benché mi constasse da qualche giorno il malcontento del Ministro. – La nota ha un'intonazione forse più grave di quanto il Ministro voleva darle, perché – subito dopo spedita mi fece sapere che non ha alcuna obiezione politica contro il nominato, ma solo contro la procedura di nomina, e che sarebbe sufficientemente integrata detta procedura, se anche solo l'Amministratore Apostolico,⁴¹ per ordine del Nunzio, facesse la consueta domanda circa le possibili obiezioni politiche.

Data la gravità della cosa, non ho creduto di agire da solo, ma senza lasciarlo intendere al Governo, ho creduto mio dovere sottoporre la decisione a Vostra Eminenza.

Qualora Vostra Eminenza non credesse di accedere alla richiesta del Ministro, sarei d'opinione che si potrebbe rispondere alla Nota nei seguenti termini:

„1/ Circa il raggruppamento dei Canonici a Budapest si fa osservare che non deve tirarsi la conclusione che la Santa Sede voglia trasferire definitivamente il Capitolo della diocesi di Granvaradino in un'altra diocesi, essendo nella mia lettera del 16 settembre chiaramente espresso il carattere provvisorio di questo trasferimento.

2/ Circa l'uso della Chiesa dell'Università fu dato ordine ai Canonici di procurarsi gli opportuni permessi, per quanto detta Chiesa dipende dal Ministro dei Culti e dell'Istruzione pubblica. Benché il Ministro possa accordare un tale permesso solo per un anno, oppure per un tempo più breve ancora, tuttavia il Nunzio spera che il permesso sarà dato finché i Canonici non torneranno nella propria diocesi. In caso contrario nulla osta che si raccolgano in altra chiesa di Budapest.

3/ Circa la nomina del nuovo Canonico, la procedura si è ispirata a queste considerazioni giuridiche: L'Amministratore Apostolico di Debrecen, nominato provvisoriamente, non ha – in quanto Amministratore Apostolico – a tenore dei Canoni di Diritto Canonico No. 315, 403, 406 §.I, alcuna ingerenza nella nomina dei Canonici tanto titolari che onorari. Per conseguenza né può nominarli, né ha titolo giuridico per proporli alla Santa Sede, quando per riserva la nomina spetta alla Dataria Apostolica /Can. 1435 §. I/. Posto questo fatto ne segue, che l'Amministratore Apostolico non doveva né poteva osservare, come è pratica dei Vescovi ungheresi, il „modus vivendi” concluso tra il R. Governo ungherese e l'Episcopato ungherese. – Ma nemmeno doveva osservarlo la Santa Sede, la quale non ha mai pattuito con il R. Governo ungherese relativamente alla nomina dei canonici. Tuttavia il Nunzio è pronto a fare le pratiche presso la Santa Sede per la futura nomina apostolica di canonici in casi analoghi”.

Credo che queste considerazioni giuridiche, che sono pienamente condivise anche dall'Emo Cardinal Serédi, troveranno accoglienza, specialmente al Ministero degli Esteri.

⁴¹ Lindenberger János (1869–1951), nagyváradai kanonok, 1929-től a debreceni apostoli adminisztratúra apostoli kormányzója.

Chino al bacio della Sacra Porpora, con i sensi della più profonda venerazione godo di raffermarmi

Di Vostra Eminenza Reverendissima
umilissimo devotissimo obbligatissimo servo
+ Cesare Orsenigo⁴²
Arcivescovo – Nunzio Apostolico⁴³

A levélhez csatolt mellékletek

I.a

Cesare Orsenigo budapesti apostoli nuncius
Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszternek
(Budapest, 1929. szeptember 16.)

COPIA

Allegato A. al n. 2894

No. 2760

Budapest le 16 septembre 1929

Excellence,

J'ai l'honneur de porter à la connaissance de Votre Excellence, que le Saint-Siège a ordonné aux Révérends Chanoines de l'ancien Chapitre de Nagyvárad, qui habitent en Hongrie, de se réunir provisoirement pour leur service choral à Budapest. L'Administrateur Apostolique Mgr. Lindenberger est chargé de faire les démarches nécessaires pour installer le Chapitre dans l'Église de l'Université Royal Pierre Pázmány. – Au même temps le Saint-Siège a nommé le Révérend Jules Czapik,⁴⁴ résidant à Budapest chanoine du même susdit Chapitre, en lui conférant la stalle, qui est vacante par la mort du regretté Chanoine Etienne Székely.⁴⁵

Veuillez agréer, Excellence, les assurances de ma plus haute considération.

/signé/ César Orsenigo
Nonce Apostolique⁴⁶

⁴² Cesare Orsenigo (1873–1946) 1925-től 1930-ig budapesti apostoli nuncius volt.

⁴³ A levél szignált, az utolsó 3 sor kézírással.

⁴⁴ Czapik Gyula (1887–1956) a csanádi egyházmegye papja, 1920-ban Temesvárról áttelepült Budapestre, 1925-től pápai kamarás, a Pázmány Péter Tudományegyetem teológiai karának bekebelezett doktora.

⁴⁵ Székely István (1861–1927) 1927-ben Budapesten elhunyt nagyváradai kanonok volt.

⁴⁶ A levél alján a címzett nevének és tisztségének megnevezése mellett a 2416/19-es iktatószám.

1.b

**Walko Lajos külügyminiszter
Cesare Orsenigo budapesti apostoli nunciushoz
(Budapest, 1929. október 18.)**

COPIA

Allegato B. al

N. 2894

Budapest le 18 octobre 1929.

N. 3641/pol

1929

Le soussigné Ministre Royal des Affaires Étrangères de Hongrie a l'honneur de faire la communication suivante à Son Excellence le Nonce Apostolique.

Monsieur le Ministre des Cultes et de l'Enseignement public, en se référant à la communication qui lui a été adressée par Son Excellence le Nonce Apostolique sous No 2780, en date du 16 septembre 1929, désire à porter par l'intermédiaire du soussigné Ministre des Affaires Étrangères à la connaissance de Son Excellence que, prenant en considération la situation spéciale de la partie du diocèse de Nagyvárad situé en Hongrie et les mérites acquis dans la vie publique et ecclésiastique par des chanoins du diocèse en question vivant sur le territoire de la Hongrie – ainsi entre autres par M. le docteur Alexandre Ernst,⁴⁷ leader éminent de la vie politique de la population catholique et par M. François Kollányi,⁴⁸ savant historien et membre de l'Académie Hongroise des Sciences – consent volontiers à ce que les chanoins du chapitre de Nagyvárad vivant actuellement en Hongrie, puissent – provisoirement pour l'année scolaire courante – réciter leurs prières chorales et célébrer les services ecclésiastiques dans l'église de l'Université de Budapest. Cependant, une telle permission devra être demandée chaque année par l'administrateur apostolique.

Monsieur le Ministre des Cultes et de l'Enseignement public partage pleinement le point de vue de Son Excellence selon lequel les mesures du Saint-Siège dont il était question dans la communication susmentionnée, ne sont que provisoires, vu qu'il ne peut pas considérer comme définitive une solution qui permettrait aux chanoins d'un diocèse de la plaine hongroise de vivre et de fonctionner constamment et corporativement dans une ville située en dehors⁴⁹ de leur diocèse. Un tel état de choses éveillerait certainement un mécontentement justifié dans les rangs du clergé et des fidèles du diocèse intéressé.

⁴⁷ Ernszt Sándor (1870–1938) 1925-től nagyváradai kanonok, a Központi Szeminárium rektora, Ipolyság parlamenti képviselője.

⁴⁸ Kollányi Ferenc (1863–1933) 1911-től nagyváradai kanonok, 1924-től az MTA rendes tagja.

⁴⁹ A lap alján a címzett nevének és tisztségének megnevezése mellett a 2416/19-es iktatószám.

En ce qui concerne la communication de Son Excellence se rapportant à la nomination de Monsieur Jules Czapik à la dignité de chanoine, Monsieur le Ministre des Cultes et de l'Enseignement public ne peut la considérer comme une telle communication officielle qui serait apte à remplacer la communication officielle qui serait apte à remplacer la communication préalable, usuelle et constamment suivie en Hongrie pour donner occasion au Gouvernement hongrois à des exceptions éventuelles, basées sur des considérations politiques.

Depuis que le patronage suprême est en vacance, il était coutumier jusqu'à présent que les évêques hongrois, même en cas d'une nomination effectuée par le Saint-Siège, adressassent d'une manière officielle la question au Ministre des Cultes et de l'Enseignement public, si le Gouvernement Royal hongrois n'avait pas des exceptions au point de vue politique contre la nomination envisagée.

Un tel procédé n'a pas eu lieu lors de la nomination de Monsieur Jules Czapik et pour ce motif le Ministre des Cultes et de l'Enseignement public n'a pas pris note de cette nomination effectuée à son insu et en a informé la chanoine chargé de la gerence des biens du chapitre de Nagyvárad situés en Hongrie.

Monsieur le Ministre des Cultes et de l'Enseignement public animé du désir de trouver une solution à l'amiable dans l'affaire, se déclare cependant prêt à prendre note de la nomination de Monsieur Jules Czapik et à considérer l'affaire comme close dans le cas où Son Excellence le Nonce Apostolique adresserait au Ministre des Affaires Étrangères la question si le Gouvernement Royal Hongrois formule ou non des exceptions politiques contre la nomination en question.

En même temps il saurait pourtant gré à Son Excellence le Nonce Apostolique s'il n'omettrait pas dans l'avenir dans des cas analogues l'information préalable du Gouvernement hongrois.

/signé/ WALKO

2.

Cesare Orsenigo budapesti apostoli nuncius Walko Lajos külügyminiszternek

(1929. október 30.)

Orsenigo nuncius Walko Lajos 1929. október 18-ai levelére válaszol. Hangsúlyozza, hogy a nagyváradi káptalan budapesti Egyetemi templomban történő közös zsolozsmázására hozott intézkedés ideiglenes jellegű, valamint kifejezi reményét, hogy mindaddig amíg a kanonokok vissza nem térnek saját egyházmegyéjükbe, megkapják az engedélyt a karima itt történő végzésére. Ellenkező esetben más templomot fognak e célra használni. A levél tisztázatára rájegyvezve, hogy a politikai *nulla ostát* Lindenberger János apostoli adminisztrátor már kikérte a vallás- és közoktatásügy minisztertől.

(ASV Arch. Nunz. Ungheria, busta 28, fasc. 4.3, 481rv. – gépirat, tiszttázat)⁵⁰

2908 b.
ce 30 octobre 1929

Le soussigné Nonce Apostolique, en accusant réception de la Note, que S.E. le Ministre Royal de Affaires Etrangères de Hongrie a bien voulu lui adresser en date du 18 cour. sous le No. 3641, à propos de l'ordre donné par le Saint-Siège aux Révérends Chanoines de l'ancien Chapitre de Nagyvárad habitant en Hongrie, de se réunir à Budapest pour leur service choral, prie le Ministre Royal des Affaires Etrangères de bien vouloir porter à la connaissance du S.E. le Ministre des Cultes et de l'Enseignement public ce qui suit:

Pour ce qui concerne cette réunion des Révér. Chanoines à Budapest on ne doit pas tirer la conclusion, que la Saint-Siège veuille transférer cette partie du Chapitre définitivement dans un autre diocèse, puisque la caractère provisoire de cet arrangement est très clairement exprimé aussi dans la communication faite par le Nonce Apostolique au Ministre Royal des Cultes et de l'Enseignement public en date du 16 septembre sous le No. 2780.

Pour ce qui concerne l'officiature des Révér. Chanoines dans l'Église de l'Université, quoique le Ministre des Cultes et de l'Enseignement public puisse donner la permission, pour ce qui le regarde, seulement pour une année ou pour une délai période de temps encore plus brève, le Nonce Apostolique espère qu'une telle permission sera donnée jusqu'au jour que les Rév. Chanoines pourront rentrer dans leur diocèse. Dans le cas que la permission ne soit pas donnée, rien empêche que le Chapitre se réunisse dans une autre Église de Budapest.

Le soussigné nonce apostolique saisit très volontiers cette occasion pour renouveler a S.E. le

+C. Orsenigo

Questa rispostà fu limitata ai primi due punti, essendo frattanto intervenuto l'amministr. apost. a chiedere al Ministro se non aveva motivi politici contro Czapik.

La questione rimase quindi ristretta fra ammistr. e ministro; la S. Sede non rispose alle difficoltà (discutibili) sollevate dal ministro.⁵¹

⁵⁰ Minimális változtatással – egy-egy szó beszúrásával, helyesírási hibák javításával – ugyanennek a dokumentumnak két másik tiszttázata megtalálható: ASV Arch. Nunz. Ungheria, fasc. 1.14, ff. 276rv, 277rv. A fentit a rájegyzett ceruzás megjegyzés által adott plusz információ miatt választottam ki közlésre. Az egyértelműen helyesírási hibákat javítottam benne.

⁵¹ A lap aljára az olasz nyelvű megjegyzés ceruzával rávezetve. A difficoltà /discutibili/ piros aláhúzással kiemelve.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ASV Archivio Segreto Vaticano, Vatikán
Arch. Nunz. Ungheria Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria
- S.RR.SS. Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati,
Archivio Storico, Vatikán
- AA.EE.SS. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
Romania, Anno 1923–1939
Romania, Anno 1929–1930

*

ALMANACH

1940 *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem almanachja fennállásának 305. tanévében az MCMXXXIX–MCMXL. tanévre. Lezárattott 1940. augusztus 31-én*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940.

ANONIM

1924 *Kiutasították Nagyváradról Lányi püspököt*, In: *Budapesti Hírlap*, 44. (1924. október 2.) 206. sz., 6.

ANONIM

1927 *A bérmlás*, In: *Békés. Politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap*, 59. (1927. május 4.) 36. sz., 1–2.

ANONIM

1929 *A pápa Budapestet jelölte ki a nagyváradi káptalan magyar tagjainak székhelyéül. A társas káptalan hetedik és új tagja Czapik Gyula, a kiváló egyháztudós és író*, In: *Uj Nemzedék*, 11. (1929. augusztus 30.), 195. (2930.) sz., 3.

BÁNK

1945 BÁNK József: *Káptalani méltóságok Magyarországon*, Budapest, k. n., 1945.

BÁNK

1958 BÁNK József: *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest, Szent István Társulat, 1958.

Brém Lőrinc

1929 *Brém Lőrinc*, In: *Békés. Politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap*, 61. (1929. szeptember 25.) 76. sz., 1.

- Czapik Gyula
1929
- Czapik Gyula dr. kanonok előadása Gyulán. *A Szociális Műszó december havi gyűlése*, In: *Békés. Politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap*, 61. (1929. december 7.) 97. sz., 1–2.
- CSIZMADIA
1966
- CSIZMADIA Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy korszakban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- DEÁK
1927
- Dr. Deák-féle országgyűlési almanach. 1927–1932. évre*, szerk. DEÁK Imre, Budapest, Springer Gusztáv, 1927.
- ERDÉSZ
1983
- ERDÉSZ Ádám: *Karácsonyi János történeti munkássága. Életrajz és bibliográfia*, Gyula, Városi Tanács, 1983.
- FLEISZ
2003
- FLEISZ János: *Dr. Karácsonyi János emlékezete*. In: *Nagyvárad tudós püspökei*, szerk. FLEISZ János, Nagyvárad, Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Biz., 2003, 19–25.
- FREISSBERGER
1927a
- Országgyűlési almanach az 1927–1931. évi országgyűlésre (Sturm-féle országgyűlési almanach)*, I. Képviselőház, szerk. FREISSBERGER Gyula, Budapest, Magyar Távirati Iroda Nyomdája, 1927.
- FREISSBERGER
1927b
- Országgyűlési almanach az 1927–1931. évi országgyűlésre (Sturm-féle országgyűlési almanach)*, II. Felsőház, szerk. FREISSBERGER Gyula, Budapest, Magyar Távirati Iroda Nyomdája, 1927.
- GEREVICH–LEPOLD
–ZSEMBERY
1929
- Magyar Katolikus Almanach*, III., 1929, szerk. GEREVICH Tibor–LEPOLD Antal–ZSEMBERY István, Budapest, Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.t., 1929.
- HAEFFLER
1931
- Országgyűlési Almanach az 1931–1936. évi országgyűlésről*, szerk. HAEFFLER István, Budapest, Magyar Távirati Iroda Rt, 1931.
- La Loi*
1929
- La Loi sur la ratification du Concordat et le texte du Concordat*, In: *Glasul Minorităților. La voix des Minorités. Die Stimme der Minderheiten*, 7. (1929) 6. sz., 206–216.

- ICKX
2015
Johan ICKX: *A Szentszék külügyi történeti levéltára, különös tekintettel Magyarországra*, In: *Levéltári Szemle*, 65. (2015) 2. sz., 5–25.
- MARCHUT
2014
MARCHUT Réka: *A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920–1929)*. In: *Pro Minoritate*, Tél (2014), 3–22.
- MARKÓ
2003
MARKÓ László: *Kollányi Ferenc*. In: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai*, II. I–P, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, 2003, 697–698.
- MARTON
1995
MARTON József: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben*, In: *Erdélyi Múzeum*, 57. (1995) 1–2. sz., 50–59.
- MASZÁK
1889
Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett országgyűlés főrendi házának naplója, II, szerk. MASZÁK Hugó, Budapest, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1889.
- MERÉNYI-METZGER
1997
MERÉNYI-METZGER Gábor: *A nagyváradi székeskáptalan tagjai (1920–1945)*, In: *Turul*, 70. (1997) 1–2. sz., 13–19.
- MIHÁLYFI
1927
MIHÁLYFI Ákos: *A budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem*, In: *Magyar katolikus almanach*, 1. (1927), 277–282.
- MRKONJIĆ
2010
Tomislav MRKONJIĆ: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria*, („*Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest*”). aa. 1920–1939. *Indice 1235*. Città del Vaticano, giugno 2010.
- NÉMETHY
1929
NÉMETHY Gyula: *Karácsonyi János, a történetíró*, Nagyvárad, Szent László Nyomda, 1929.
- Ordines Circulares*
1925
Ordines Circulares ad Honorabilem Clerum almae Dioecesis Csanádiensis partis in Hungaria sitae de anno 1925, Szeged, Typis Typographiae Stephani Juhász, 1925, V. nr. 1242.
- PETRÓCZKI
2008
Karácsonyi János élete és munkássága. 150 éve született Karácsonyi János, szerk. PETRÓCZKI Zoltán, Gyula, Typografika Kft., 2008.

- SALACZ
2002 SALACZ Gábor: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*, Budapest, Argumentum, 2002.
- SARNYAI
2013 SARNYAI Csaba Máté: *The Debate of the Romanian Concordat from the Perspective of Hungarian Catholics in the Twenties of the 20th Century*, In: *Central European Papers*, 1. (2013) 1. sz., 17–26.
- SAS
2003 SAS Péter: *Vatikán és Románia államközi megállapodásai a két világháború között*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 4. (2003), 1. sz., 80–89.
- Schematismus*
1929 *Schematismus cleri archidioecesis Strigoniensis 1929*, Strigonii, Typis Gustavi Buzárovits, 1929.
- Schematismus
historicus*
1896 *Schematismus historicus venerabilis cleri Dioecesis Magnovaradinensis Latinorum pro anno Domini et millennari MDCCCXCVI*, Nagyvárad, Szent László-Nyomda Részvénytársaság, 1896.
- SOMORJAI
2016 SOMORJAI Ádám O.S.B.: *Kétszáz éves a Vatikáni Államtitkárság történeti – „külügyminisztériumi” – levéltára. Módszertani szempontok a magyar vonatkozású források kutatásához*, In: *Levéltári Közlemények*, 87. (2016) 1–2. sz., 219–248.
- TÓTH
2015 TÓTH Krisztina: *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása*. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*, szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma, Balassi Intézet–METEM, 2015, 85–105.
- TÓTH
2017 TÓTH Krisztina: *A főkegyúri jog a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendáján 1920 körül*. In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*, szerk. TUSOR Péter–SZOVÁK Kornél–FEDELES Tamás, Budapest–Róma, Gondolat Kiadó, 2017, 337–360.

TÓTH–TUSOR
2016

TÓTH Krisztina–TUSOR Péter: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*, Budapest–Róma, Gondolat Kiadó, 2016.

TÖRÖK
2001

TÖRÖK József: *Az egyháztörténész Karácsonyi János*. In: *Mivégett vagyunk. Emlékkönyv Bolberitz Pál hatvanadik születésnapjára*, szerk. TÖRÖK József, Budapest, Ecclesia, 2001.

